

Laslo Vegel

NA PROPUTOVANJU KROZ NOVI SAD GOSPODIN RUDOLF ŠMIC ŽELI DA U ČAST GOSPODINA TIŠME OBNOVI POSLASTIČARNICU DORNŠTEDTER

Malo ljudi poznaje Rudolfa Šmica, vrsnog građanina Novog Sada, čoveka koji je govorio i pisao na skoro svim jezicima nekadašnje Monarhije. Ne sećaju ga se više u Novom Sadu, kao što u gradu više ne govore jezike negdašnjeg carstva. Mnogojezični grad polako se pretvara u jednojezični, što ne ukazuje samo na visok stepen odsustva tolerancije, već nesumnjivo znači i radikalni raskid sa svojevrsnom srednjoevropskom kulturom. Malo je, dakle, kome poznato da je gospodin Šmic svojevremeno bio dopisnik izvesnih zagrebačkih podnevnih novina, jednog lamberškog nedeljnika, jednog peštanskog večernjeg, jednog kološvarskog jutarnjeg lista. Nije lako sve i nabrojiti. Ovaj novinar, vrstan poznavalac reda vožnje srednjoevropskih vozova – u tome se mogao meriti i sa ocem Danila Kiša – potražio me je jednom u Novom Sadu i izneo naizgled neobičan, ali u svakom pogledu privlačan predlog: budući da je srušen berlinski zid, što znači da su se u Srednjoistočnoj Evropi odigrali neporecivo uzvišeni događaji, trebalo bi, sledstveno tome, restaurisati, odnosno, bivšoj poslastičarnici *Dornstedter* vratiti nekadašnji sjaj. Novosadanima bi to sigurno bilo drago, ali – nastavio je u poverljivom tonu – ima još neke planove u vezi sa tim, međutim za sada ne želi da mi ih saopšti.

Bilo je izvesne preushićenosti u njegovom načinu izlaganja, svojstvene većini srednjoistočnoevropskih intelektualaca zaokupljenih vizijama bilo koje vrste. Njegov govor bio je, međutim, prožet i određenom skepsom koja se dala nazreti i po tome, što je svoj plan izlagao kao da je reč o nekakvoj beznčajnoj sitnici. Reč je samo o renoviranju jedne stare poslastičarnice, ni o čemu drugom, to je sve, ponavljao je kao da je to trebalo posebno naglasiti. Jedino smo još to u stanju da učinimo, ništa drugo, ponovio je nekoliko puta. Sva je prilika da su ga iskustva naučila da i najskromniji planovi, pa i obnavljanje neke stare poslastičarnice, neminovno vode u nesigurni i sumnjivi svet utopije. Čak se i stvarnost pretvara u projekat posve neizvesnog ishoda čim se čovek detaljnije upozna sa njenom suštinom. A utopijama je poslednjih nekoliko decenija opasno pala cena, građani su željni dosadnijeg života. Mora da ga je baš ova zebnja navela da kaže i to, da se ne radi ni o kakvom velikom poduhvatu – ne zanosi se više, kako je rekao, globalnim idejama o spasavanju sveta i čovečanstva. Želi samo da obnovi jednu poslastičarnicu u kojoj bi čovek mogao na miru da popije jedan kapučino, setno sanjari o tome, kakav bi mogao da bude život – negde drugde. Jasno, potrebno je samo nešto kapitala i život će iz istih stopa postati lepši i prijatniji. Ako je to ikako izvodljivo, neka život bude sasvim dosadan i siv, posve onakav, kakav je u zapadnim demokri-

jama. Uveravao me je da ni novac neće biti problem, već je razgovarao sa jednim Bečlijom, čovek je poreklom iz Novog Sada, nekakvim veletrgovcem, i sa njegovim prijateljem, vlasnikom ugledne poslastičare usred Kertnerštrasea, znalcem svih tajni Saher-torte. Njih dvojica su spremni da ulože nešto kapitala, svesni su kako je život ovde posle komunizma vrlo težak. Veletrgovac bi i inače rado učinio nešto za ovaj grad u kojem je njegov deda rođen. I do sada je rado pomagao, ali su ga stalno zamajavali, izvlačili su od njega novac za razne humanitarne ciljeve, ali pare bi uvek nekako izvetrile, od dobrotvornih akcija nije bilo ništa. Srećom, sve to ga nije obeshrabilo, i nadalje želi da pomogne plemenite akcije stvaranja trajnih vrednosti.

– Osim toga – nastavio je gospodin Šmic – nema potrebe da krijem, celu akciju planiram u znaku obeležavanja rođendana gospodina Aleksandra Tišme. Pročitao sam nekoliko njegovih knjiga i dopala mi se njegova prefinjena, setna depresivnost, prigušeni skepticizam, i ona vrsta pesimističkog osećanja sebe u svetu, koju naročito cenim, na primer, kod Jozefa Rota. Ime ovog odličnog pisca zapazili su i u Evropi, zaslužuje, dakle, bez sumnje, da na dostojan način proslavimo njegov rođendan, jednom takvom akcijom koja bi podsetila čitav grad na njegovu čudesnu prošlost. I to bi bilo ono iznenađenje, koje sam malo pre nagovestio.

Postalo mi je pomalo neprijatno, imao sam utisak kao da me protivno mojoj volji guraju u Muzilov salon gde bi trebalo da raspravljamo o stvarima koje je nemoguće imenovati, pa je i rasprava o njima obezavno ostrašćena, kao da u stvarnosti imaju hiljadu imena. Našao sam se, iznenada, dakle, u Muzilovoj Kakaniji. Nisam bio u stanju da prikrijem svoje sumnje.

– Dragi gospodine Šmic – počeo sam – bojim se da u pogrešno vreme kucate na pogrešna vrata. Istorijski progres je, naime, iznenada korigovao svoj pravac kretanja i nekadašnja poslastičarnica *Dornštedter*, na našu žalost, već ima drugo ime.

– Ah, da, poznato mi je, prekrštena je u *Mlečni restoran Zagreb* – prekinuo me je gospodin Šmic. – O tome sam još svojevremeno obavešten lično od gospodina Lasla Feldešija, nekadašnjeg vlasnika *Dornštedtera*. Sreo sam ga u budimpeštanskom *Centralu* – u poslednje vreme tamo možete dobiti odličan espresso – i on mi je rekao da je upravo iz vaših članaka saznao šta se desilo. Koliko mi je poznato, vi ste u vašem romanu *Dupla ekspozicija* ovekovečili taj izuzetno nesrećan događaj.

– Tako je, neko vreme se zaista zvao *Mlečni restoran Zagreb*. Ali gospodin Feldeši ne zna šta je usledilo potom, jer sada se zove *Atina*. I time je jedna epoha, čini mi se definitivno okončana. Svima je poznato, da je gospodinu Feldešiju posle potpisivanja mirovnih ugovora u Trijanonu, odnosno posle uspostavljanja nove srpske vlasti 1918. godine, uspeo da sačuva *Dornštedter*: ostao je onakav, kakav je bio i na početku veka. Srpskom kralju nije palo na pamet da naredi, da se *Dornštedter* prekrsti, recimo, u *Mali Kragujevac*, *Šumadiju*, ili nešto slično. Sve do 1945. njegovom vlasniku je pošlo za rukom da prebrodi teška vremena. Tada je, međutim, u Novom Sadu do te mere promenjen etnički sastav stanovništva, da je i poslastičarnica morala bezuslovno da promeni ime. Ali o tome, ovako, naknadno, nema smisla raspravljati. Nova gradska elita je smatrala da najbolja poslastičarnica, sasvim prirodno, treba da nosi ime Moskve, s obzirom na to da je tada Staljin bio naš najbolji prijatelj, ali još je važnije bilo da se i na taj način oda pošta veličanstvenoj ideji komunizma.

– Razumem – odgovorio je gospodin Šmic – ali pretpostavljam da građani nisu baš rado posećivali preimenovanu poslastičarnicu jer, baš u poslednje vreme čitam dosta o tome, nisu bili skloni novim idejama.

– Grešite, gospodine Šmic, grdno grešite, ako na ovaj način dovodite u paralelu ovu priču sa rušenjem Berlinskog zida. Građani su prihvatili činjenično stanje, odluku su smatrali posve racionalnom. Ti znameniti berlinski zidovi kod nas se uopšte nisu srušili, možda su se malo potresli, tu i tamo su se pojavile neke pukotine, ali smo ih mi zato blagovremeno dobro poduprli. Te epohalne ideje su pale na plodno tle, i do danas su vitalne, samo što su promenile ime, naime, naš komunizam je bio autentičan, nisu nam ga strane trupe donele na bajonetima. Bili smo ushićeni komunizmom, ali smo se ipak sukobili sa Rusima. Našli smo se iznenada na ivici bratoubilačkog rata.

– Cenim da je ova okolnost nadasve bizarna – odmahnuo je glavom gospodin Šmic – ja sam, naime, čitao samo o tome da su ovde svi ljuti antikomunisti. Ako je pak tačno ono što vi tvrdite, ne razumem, zašto su se podžapali?

– Zato što nismo hteli da budemo deo velike ruske imperije. O tome se radilo, a ne o komunizmu. Mi smo hteli sopstveni komunizam, a ne njihov. Komunizam, naime, ima od toga mnogo dublje korene, na to ukazuje uostalom i česta promena naziva poslastičarnice *Dornštedter*. Jer čim smo se sukobili sa Rusima, *Moskva* smo preimenovali u *Zagreb*.

– Hoćete da kažete, ako sam dobro razumeo, da je komunizam stvar sa mnogo dubljim korenima jer se temelji na iluziji da je jednim gestom moguće sve izbrisati iz sećanja, štaviše, da je moguće promeniti sećanje, a zajedno sa njim i ljude. Zaista biblijska stvar, šta da kažem.

– U pravu ste. To potvrđuju i događaji koji su usledili nekoliko decenija kasnije. Naime, tada smo se sukobili, i to oružano, sa Hrvatima. Priznaćete da u tim okolnostima *Zagreb* nije mogao da ostane naziv poslastičarnice u centru grada, jer prema Zagrebu su se kretale kolone tenkova koje su građani okitili cvećem. Oduševljenje je poprimilo neverovatne razmere, bilo je slično onom iz 1945. Gradska vlast je stoga odlučila da novo ime nekadašnjeg *Dornštedtera* bude *Atina*. Mada se kapučino i tenkovi nekako nisu baš najbolje slagali. Razumete šta sam hteo da kažem, zar ne, gospodine?

Rudolf Šmic se zamislio.

– A zbog čega ste se, zapravo, našli u oružanom konfliktu sa Zagrebom?

– Nisu hteli da budu deo naše imperije. Niko nije hteo da bude deo naše imperije. Bežali su od nas, glavom bez obzira, Slovenci, Hrvati, Bosanci, čak su i Albanci počeli da lupaju po zatvorenim kapijama.

– Ne razumem. Posle tolikih poraza, zbog čega ne bi bilo moguće poslastičarnicu, ili mlečnom restoranu, šta god da je, vratiti stari, prvobitni naziv? Ako sam vas dobro razumeo, ovaj vek je na ovim prostorima bio krajnje surov, s obzirom na to da su sve epohalne ideje počivale na fatalnim zabludama. Zar ne bi ipak bilo bolje vratiti se kapučinu?

– Nikako! Dragi gospodine Šmic, dozvolite da vam skrenem pažnju na to da vi, naprosto, niste u stanju da na odgovarajući način shvatite suštinu naše tragedije

koja unapred osuđuje na propast vaše dobronamerne, ali naivne pokušaje. Mi još dugi niz decenija nećemo moći da, čiste savesti, pijuckamo kapučino. Teško je to objasniti, ali ću ipak pokušati. Sigurno ste primetili da se sve promene imena poklapaju sa teškim potresima, sukobima koji se, neretko, završavaju i masovnim grobnicama. Tako je bilo 1945. godine, a i nekoliko puta kasnije.

- Slažem se. Mislim da je reč o uzaludnim i nepotrebnim, grešnim žrtvama.
- Dozvolite da nastavim. Mnogi bi vas žestoko osudili na bilo kakav pomen grešnih žrtava, takva razmišljanja će izazvati samo gnušanje, jer su svi ubeđeni da je reč o herojskim žrtvama. Ili, da se tako izrazim, o svetim stranicama istorije. Mada, u ovom slučaju, mnogo je važnije konstatovati da ogromna većina smatra kako ni govora ne može biti ni o kakvim uzaludnim i nepotrebnim žrtvama. One ne samo da su bile nužne, nego su podnete sa vrlo određenim ciljem i u vrlo promišljenoj nameri.
- Sa iskrenim zadovoljstvom slušam vaše reči, ali, dopustite da primetim, one su prepune protivrečnosti.
- Moguće je da se radi o protivrečnostima, ali se protivrečnosti, bar ove vrste, kod nas ne računaju. I to zbog toga, što se iza svakog naziva, svakog imena krije nešto čega, zapravo, nema – rekao bih, nekakva praznina. Iza imena nema ničega. Zbog toga su žrtve uzaludne, i zbog toga se niko ne oseća krivim. Tako da biste vi uzalud dočarali stari, sjajni *Dornštedter*, iza imena bi se krila samo jedna praznina.

Gospodin Šmic me je setno pogledao i diskretno se udaljio. Poput nekog literarnog junaka koji je upravo sišao sa stranica nekog romana Edena fon Horvata. Jer je baš odatle i došao, da bi nakratko napustio svoju ulogu. A nas dvojica nismo ni primetili da Aleksandar Tišma sedi za jednim stolom u međuvremenu obnovljenoj poslastičarnici *Dornštedter*, i piše svoj novi roman, o onoj praznini koju ne može da pokrije nikakvo ime. Ispisivao je svoje redove sa onom potresnom spoznajom, da je nemoguće napustiti ulogu kojom nas je ovo podneblje kaznilo. Nisam verovao svojim očima. Kada su je obnovili? Kakvo je ime nova gradska vlast dala nekadašnjem *Dornštedteru*, razmišljao sam smestivši se za jedan sto, počeo sam da pišem, nešto što bi se moglo nazvati i romanom, ukoliko bi iza naziva uopšte nečega i bilo.

(Sa mađarskog preveo Arpad Vicko)

Milica Mičić Dimovska

TRAGANJE ZA JUNAKOM

U vreme kada sam pisala priče koje ću objediniti u svojoj prvoj knjizi "Priče o ženi" (kasno spoznavši da sam je tim naslovom unapred osudila na jednoznačnost), beogradskom književnom scenom suvereno su vladali pisci stvarnosne proze kojima sam se iskreno divila, naročito neprikosnovenom trijumviratu: Vidosavu Stevanoviću, Milisavu Saviću i Miroslavu Josiću Višnjicu. Pa iako su mi njihovi junaci, ljudi sa društvene margine, bili nedostupni kao prototipovi jer nisam mogla zaći u taj svet, nalazila sam u njima nešto zajedničko sa mojim junakinjama. Samim tim što su bile žene, one su pripadale margini, skrajnute, zatvorene u svom uskom krugu. Ali ono ključno za junake beogradske stvarnosne proze moje junakinje nisu imale, nisu bile sa socijalnog dna, ni gradskog ni ruralnog, nisu govorile kolokvijalnim jezikom. One su pripadale nezanimljivom srednjem sloju, bile su obične, prosečne, ni dobre ni loše, osim toga njihov doživljaj stvarnosti dat je iznutra, više u psihološkom ključu nego socijalnom, kroz njihov tok svesti.

Nakon završenih studija vratila sam se kući, iz velegrada, iz prestonice, u ipak provincijski Novi Sad, koji je opet, iako provincijski, bio u mnogo čemu "gradskiji" od Beograda, u nekom, recimo srednjoevropskom smislu.

Zaposlila sam se u izdavačkom preduzeću, kao novinar revijalne, odnosno trivijalne štampe, ušla u redakciju čija piramida se zasnivala na socijalističko-samoupravnim osnovama uz uvažavanje tržišta. Bio je to srednji stalež koji je pravio zabavno štivo za takođe srednji stalež. Osim toga, nacionalno heterogen, ljudi mešanci, starosedoci mešanci i dođoši mešanci. Socijalno neugroženi. Tu mi ništa nije mogla pomoći stvarnosna proza u beogradskom smislu.

Ali mi je zato pomogao pisac o kojem se među mojim kolegama na fakultetu govorilo s uvažavanjem, ali s neke distance, pisca kojeg ja još nisam prepoznala kao sebi bliskog. Reč je o Aleksandru Tišmi.

1974. godine, pošto sam prošla kroz period zasnivanja porodice, i pošto sam se na poslu uhodala, ponovo sam počela da mislim na pisanje.

Aleksandar Tišma je iza sebe već imao izuzetne knjige, zbirke priča "Krivice", "Nasilje", romane "Za crnom devojkom", "Knjigu o Blamu", kad mu je izašla zbirka "Mrtvi ugao". Uzela sam je iz Gradske biblioteke početkom 1974, videći je na polici, izdvojenu među novim knjigama. Ona mi se u rukama prosto otvorila na stranica s naslovnom pričom. Već tu u biblioteci skoro sam je celu pročitala osetivši uzbuđenje nekoga ko je konačno nabasao na sebi srodan svet.

Otkrila sam prozu koja nije morala da se uklapa u "stvarnosnu" jer je bila šira od nje. To je bio realizam, nov za mene po svom tretmanu junaka, analitičkom, psihološkom, gde je spoljašnje ponašanje određeno unutrašnjim motivima i doživljajima.